

kozásával függ össze. Hegedűs a szociológiai törvények kutatásán belül a következőt tartja a marxista szociológia kutatási körébe tartozónak. Elsőként a szocialista társadalom rétegződésének és társadalmi struktúrájában végbemenő változások vizsgálatát említi. A társadalmi struktúrán a szociológia olyan osztályokat vagy rétegeket ért, „amelyek tagjai különböző — elsődlegesen anyagi-gazdasági — viszonyok hordozói, és amelyek között megfigyelhető a társadalmi funkciók és presztízsek elosztása”. A társadalmi struktúra vizsgálatán belül több olyan jelenséget sorol fel a szerző a demográfia, munkaszociológia stb. területén, amely a marxista szociológia sajátos tárgya lehet. Idesorolhatnánk még számos kutatási területet, pl. a kultúrszociológia területéről, tömegkommunikációs eszközök elterjedésének és hatásának, az ízlés alakulásának vizsgálatát. A felsorolt különböző területek arra utalnak, hogy a szociológiát most, „fejlődésének jelenlegi szakaszában is, úgy kell kezelni, mint tudománycsoportot, amelyben különböző szakágak foglalnak helyet”.

A tudománycsoport-probléma azonban megköveteli, hogy felvessük a szociológia helyét a marxista társadalomtudományokban. Jelenleg a szocialista országokban egymástól eltérően ítélik meg a szociológia szerepét és helyét. A Szovjetunióban csaknem kizárólag filozófusok képviselik még a különböző kongresszusokon is a szociológiát. Lengyelországban és Jugoszláviában a szakszociológiák kialakulása figyelhető meg. Csehszlovákiában és Bulgáriában a tudományos szocializmus keretén belül oldják meg a szociológia művelését. Megválaszolatlan kérdések: „a történelmi materializmus és szociológia, a szociológia és a szakszociológiák, a szociológia és a tudományos szocializmus viszonyának” tisztázása.

A jelenlegi helyzet azt mutatja, hogy kialakulóban van a marxista szociológia sajátos általános tudománya, amely szorosan kapcsolódik a marxista filozófiához. Az önálló marxista szociológia „több szaktudomány sajátos tudománycsoportjaként jelenik meg”. A szakszociológiák megjelenése történelmi szükségszerűség. Egy mástól az választja el őket, hogy tárgyük műveléséhez más-más ismeretekre mind szükség, azonban nem szabad szem elől téveszteni, ami ezeket „egységes tudománnyá integrálja”.

Tisztázandó kérdés marad a szociológia és tudományos szocializmus viszonyának kérdése. Hegedűs ezt a kapcsolatot abban látja, hogy a szociológia a politikai tudomány számára a közgazdaság- és történelemtudományhoz hasonlóan „ügyszólván nélkülözhetetlen segítséget ad”. A fent említettekből következik, hogy a szociológiának a szocialista társadalomban három funkciója ismerhető fel: „a társadalomelmélet, a társadalmi gyakorlat és társadalmi önismeret szolgálata”.

Hegedűs könyve jelentős hiányt pótol a szakirodalomban. Művének az ad különösen aktualitást, hogy bár egyre többet és egyre gyakrabban beszélnek a szociológiáról, a nem szakember nem tudta eldönteni, hogy csupán divatról vagy történelmi szükségszerűségről van szó. Mind több különböző szakterületen működő szakember kívánja kutatásait szociológiai vizsgálatokkal alátámasztani. Szükségesnek látszana, hogy a szociológiával s szakkutatásokkal foglalkozó cikkek mind nagyobb számban lássanak és láthassanak napvilágot különböző folyóiratok hasábjain. Mindez azonban nem pótolja azt a hiányosságot, hogy egyetemeinken csak nagyon kis mértékben foglalkoznak a szociológia oktatásával. (Akadémiai Kiadó 1966.)

SZENTIRMAI LÁSZLÓ

ÚJABB TANULMÁNYOK ADYRÓL

Varga József: *Ady Endre* (Magvető Könyvkiadó);
Kovalovszky Miklós: *Egy Ady-vers világa* (Akadémiai Kiadó 1966.)

Hatvan éve, hogy Ady Endre „Új Idők új dalaival” belelobbant a vajúdo Magyarországnak nyugtalan szellemi életébe. Azóta költészete mindig eleven, szenvedélyeket gyújtó, s állásfoglalásra készítő aktuális problémája volt szellemi életünknek. Talán ezért is oly bőséges az Ady-irodalom, mely a hat évtized során már egy kisebb könyvtárt kitevő mennyiségre duzzadt fel. Közöttük számos értékes, a nagy életműhöz kulcsot adó, időálló munkát is találunk. Azonban ez a bőség mégis hiányérzetet keltett, mert az egész életművet együttlátó: a költő bonyolult ellentmondásos világképét, gazdag érzelmvilágát és ebből sarjadó; az élet, a halál, az ember, a haladás, a nemzeti lét nagy kérdéseit görgető motívumait geneziseiben s kiteljesedéseikben elemző és a korábbi kutatások eredményeit is összegező munka nem született meg. Ennek az egyre kínosabbá váló s tovább nem tartható adós-

ságnak a törlesztésére az utóbbi időben két ismert Ady-kutató vállalkozott: Varga József *Ady Endre* és Kovalovszky Miklós *Egy Ady-vers világa* c. könyvével. Munkájukat már ez a tény önmagában is nagyon aktuálissá és figyelemre méltóvá teszi.

Tévedés ne essék, egyik műtől sem a mindent lezárást, a mindent megoldást, a végleges, az örökérvényű bűvös szó kimondását várjuk. Hiszen ez lehetetlen is, mert ennek nincsenek meg a feltételei (Az Ady-filológiának még sok törlesztendője van); másrészt pedig: a nagy művészek életművei, az élet előrehaladó dialektikus folyamatában szüntelenül megújulnak, új tartalmat kapnak, ezért állandóan átörnek a lezárásokon, és a véglegesnek tűnő ítéleteken.

*

Szerénysége mellett talán ezeket az akadályokat, valamint a vállalkozás nagyságát és az eddigi kutatások alapján reálisan elérhető eredményeket is számba véve nevez könyvét Varga „Pályakép-vázlat-nak”.

Megelégedéssel írhatom: a szerző megtéveszt ezzel az alcímmel, mert munkája jóval több, mint „Pályakép-vázlat”. Különösen több, ha a szó mindennapi használata értelmében gondolunk valamiféle vázlatyszerűsége. Az tény viszont, hogy van ilyen jellege is könyvének, de benne a vázlatyszerűség és a teljesség igénye mindvégig harmonizál, kiegészíti egymást. Ökonómikusan rendezi anyagát, imponáló biztonsággal szelektál és összpontosít az életmű egészét megvilágító alapvető kérdésekre. Jó érzékkel és lényegelhányagolhatóan, vagy csak utalással érint olyan mozzanatokat, amelyek elhanyagolhatók, vagy már megoldottak. Természetesen közéjük tartoznak az idő során megkövesedett, jó vagy rosszindulat szülte, torz vagy hamis Ady-problémák is. Ebből a szempontból kifejezetten hasznos a könyv vázlatyszerűsége. Azonban nem mindig erről a jelenségről van szó. Ez a visszafogottság, vázlatyszerűség, gyakran akkor is fellelhető, amikor a szerző az Ady-világ még kevésbé feltárt területeire lép, és az árnyaltabb elemzést, a teljesebb, az összetettebb kifejtést, a részletekre vonatkozó nagyobb figyelmet maga a mondanivaló indokolja.

Erre a jelenségre figyelhetünk fel könyvének legértékesebb és sok vonatkozásban valóban újat adó, centrális problémaköreinek, Ady világképe és motívumai genezisének, összefüggéseinek és változásainak elemzésénél is. Noha ezen a néhez terepen, a költő tudatának legrejtettebb tartományaiban, finom megfigyelésekkel új mozzanatokat és elemeket tár fel, és következtetéseinek eredményeként helyesen állapítja meg, hogy Ady motívumainak alapérzelmei végig ugyanazok, de mégsem ismételi önmagát, mert a motívumok összhangja szüntelenül változik. Azonban nem tűnik elégségesnek ez a nagyon is kézenfekvő általánosítás, mert elfedi az életmű ellentmondásos sokrétűségét alakító belső dinamizmusát és a költő világgépének bonyolult fejlődését, sokarcúságát eldöntő tényezőket. Ady költészetében éppen az a csodálatos, hogy kiküzdött alapérzelmei és ezeket hordozó nagy motívumai végigvonulnak költészetén, de az ellentmondásos fejlődés során, a lírai súlypontok és árnyok mellett, maguk az alapérzelmek is átalakulnak a motívumokkal együtt, újabb s újabb gondolati, érzelmi tartalommal gazdagodnak, és közben, gyakran differenciálódással, újabb motívumsorokat szülnék, vagy koncentrációval, régebbieket olvasztanak egybe. Varga ezt a folyamatot árnyaltan vázolja, de a motívumok belső változásait, ezek kölcsönhatásának valóban bonyolult dialektikáját és következményeit a költő formavilágára és művészi eszközeire, csak sejtetni tudja.

Varga József — minden eddigi Adyról írt műnél következetesebben — az Ady-életmű megbonthatatlanságából és szerves egységéből indul ki. Ebbe az egységbelevonja a líra mellett az egész életművet, sőt a költőt magát is. Vizsgálódását kiterjeszti (és ki is terjesztheti az Ady-filológia újabb eredményei alapján) a költő világát s korát kifejező motívumait kiegészítő, és ezek fejlődését és összefüggéseit nemegyszer jelző, gyakran fontos vallomásokot tartalmazó novellákra. Emellett számba veszi, a líránál világosabb beszédű, a költő bonyolult gondolatrendszerét, s annak genezisést, összetevőit és változásait közvetlenebbül jelző publicisztikáját, valamint érzelmi életének hullámzását, magán- és közéletének megszámlálhatatlan gondját, indulatait felfedő, gyakran költeményeinek hangulati hátterét megvilágító levelezését. Mindez nem formális jelentőségű! Hiszen e sokirányból jövő, de végül is a teljes életművet alkotó részterületek nem csak az eddiginél teljesebb Ady-kép megrajzolását teszik lehetővé, hanem gyakran desiffrirozó kulcsot adnak a költő életművének minden tartományát magához vonzó s magában hordó lírájának olyan problematikus motívumaihoz is, amelyek önmagukban alig megközelíthetőek. Ezzel a módszerrel Ady bonyolult világának igazán a mélyére lehet hatolni, és Varga érdeme, hogy gazdagon ki is használja ezt a lehetőséget.

Együttlítani az életművet, de együttlítani a korrallal: ez a teljességre és történelmi konkrétságra való törekvés jellemzi Varga módszerét. És sikeresen is alkalmazza. Könyvében híven rekonstruálja azt az ellentmondásos történelmi közeget, és szel-

lemi atmoszférát, irodalmi légkört, amelyben a költő élt. Mindebből biztonsággal emeli ki azokat a jelenségeket, amelyek alakították és formálták Ady világképét és kimunkálták lírai érzéstömbjeit. Emellett felvillantja azoknak a kortársaknak arcéleit is, akik — ha következtelenebbül is vagy más hangsúllyal — Adyval közös szándékokat hordoztak és valamilyen formában befolyásolták a költő állásfoglalásait. Valóságos körképpel veszi körül az Ady-portrét; így a költő maga is életszerűbb lesz. Mindezt teljesebb teszi a kortársak visszaemlékezéseivel, a költő valómásaival. És noha biográfiát nem ír, ezzel az ügyesen és céltudatosan alkalmazott montázs-technikával mégis a valóságos élet mindennapjaiban mozgó, emberi közelségbe hozott élettelen portrét is formál. Így kerül egyúvé Varga könyvében a költő művével és korával.

Ez a sokrétű, mégis a lényegre koncentráló vizsgálódás tette lehetővé, hogy Varga felvázolja a költő tudatának genezisést, kiteljesedését; azt, hogy a formáló tájak, iskolák, városok, szerkesztőségi műhelyek, a különböző irányból jövő ideológiai hatások, társadalmi és irodalmi mozgalmak miként alakították és gazdagították Ady világképét, az első önálló eszméléstől, az átmeneteken, az ellentmondások születésén és tovább élésén keresztül, forradalmas világnézetének, humanizmusának és ars poeticájának kialakulásáig. Ehhez a nagy hozzáértéssel és finom vonásokkal rajzolt, határozott kontúrú képhez alig lenne hozzátennivalónk. Varga könyvének éppen ezek a legsikerültebb és legtöbbet adó részei. Munkája nyomán így lesz teljesebb képünk Ady lírájának kibontakozásáról, az *Új versek* előtti forrongó, útkereső időszakáról, a költő darabontságáról, polgári radikalizmusáról; és az egész életművét reprezentáló és átható motívumainak (a magyar ugar, Léda-ciklusok, Élet, Halál, forradalmi versek stb.) genezisééről, változásairól és dialektikus egységéről. Az is tény, hogy e sokrétű elemzéssel és mindenre figyelő módszerrel a felszínre hozott gondolatköroket és Ady lírájának egymást átszövő, bonyolultan változó, szinte ciklusról ciklusra megújuló motívumait a maga teremtette kereten belül nem tudja minden esetben változásokban és teljességükben tárgyalni. És ami ily módon elvész, nem válik mindig a könyv előnyére. Noha a mondanivaló s a szerkezet simább és egyértelműbb így, de az Ady-életmű lázas irama: jajgatva-síró, daccal, optimizmussal és keserőséggel telített költészetének drámai feszültségei; az étellel, a halállal, az istennel, az ugarral, a magyar elmaradottsággal való emberfeletti élethalálharc, a progresszió vállalása, vereségek, kudarcok, konok újrameződések; a muszáj hercules-ség tragédiája, betegsége; embert őrítő egyéni gondok és bajok, amelyek mind beleszővődnek lírájába és együtt alakítják nagy motívumait, a könyvben valahogy, ha nem is teljesen, de hevüket veszítik és könnyedén elrendeződnek. Ez az oka annak is, hogy az oly sokat vitatott Ady-problémák közül, az életmű ellentmondásos vonulatainak számos komponensét indokolatlanul érintetlenül hagyja, és ezzel — a szerző szándékával ellentétben — egyszerűbb és halványabb lett a valóságosnál a műből kikerekedő Ady képe.

Varga átgondolt és célszerű módszerét következetesen alkalmazza, és ettől talán csak egy esetben tér el, amikor is ezt írja: „A parasztsággal, de mindenekelőtt a polgársággal kapcsolatos kiábrándító tapasztalatai közelítették Adyt a munkásosztályhoz.” (282. l.) Azt hiszem, ebben az ellentmondásoktól sohasem mentes folyamatban nem a kiábrándulás volt a fő mozgatóerő, hanem Ady forradalmi demokratizmusának kialakulása, melyben szükségszerűen helyet kapott a munkásosztály is. Az igaz, hogy az első nagy forradalmi verse (ha forradalmi lírájának kialakuló szakaszát nem számítjuk) a paraszti forradalmat idéző, és ezzel azonosuló verse, a *Dózsa György unokája* volt, de ezt a költeményét néhány hónap múltán ugyanezt a forradalmi optimizmust és magatartást kifejező költemények, a proletár ihletésű *Csák Máté földjén*, majd az *Emlékezés Táncsics Mihályra*, és ismét a munkásosztály harcával azonosuló, *Az utca éneke*, *A csillagok csillaga* és a következő év tavaszán a *Dózsa György lakomája* folytatják. Verseknek ez a sora nem látszik igazolni Varga következtetéseit. Az viszont tény, hogy már ebben a csokorban megjelenik az *Al-mom: az Isten*, s a forradalmi lendület lanygulásával a költő átmenetileg valóban csalódottan néz kora parasztságára, de ezt a rezignációt kivetíti a munkásosztályra, még inkább a polgárságra, és egyetemlegesen a nagy alkalmakat elszalasztó, tettek-től visszariadó „Hőkölés” népre is.

A *Magyar Nemzet* recenzense szemére veti Vargának, hogy elfogult az Ady-életművel szemben, és hűvösebb szemléletet kíván. Valóban, Varga az Ady-hívek sorában nem a „Hidegszemű barátok” táborát növeli, és az is tény, hogy könyve minden során átsüt az Ady-életmű csodálata, tisztelete és szeretete; de ebből a magatartásból egyáltalán nem következik szükségszerűen az apológia. S Varga munkája sem ilyen: megóvja őt ettől gazdag ismeretanyaga, a tények tisztelete és a kutató lelkiismeretes objektivitása. Ezért könyvének gyengébben sikerült részleteit sem „el-

fogultsága”, vagy „szépítő szándéka” okozza, hanem az, hogy vállalt módszerét nem tudja következetesen alkalmazni, és főleg a jelzett helyeken adós marad az árnyaltabb elemzéssel. Munkája érdemeit azonban ez sem homályosítja el és könyve végül is az eddigieknél teljesebb, rendezettebb tényekben, gondolati tartalmát tekintve gazdagabb: a világ- és a magyar irodalom folyamatába állított, az egész életművel, kortársakkal és a kutatások eredményeivel hitelesített meggyőző, frapáns Ady-képet rajzol.

A másik könyv, Kovalovszky munkája, mind terjedelmét, mind célját tekintve, kisebb igényű az előzőnél. Egy nagy Ady-vers: az *Új tavaszi seregszemle* elemzésére vállalkozik. Mégis joggal emeljük Varga könyve mellé, mert ez a munka is a kiteljesedő szintézis felé mutat: „egy cseppben a tengert láttatja”. Jól választott, jellegzetes Ady-versen keresztül a költő eszmevilágát, szemléletmódját, módszerét, nyelvi és stílus eszközeinek típusait: messziről jövő és messzire ívelő, az egész életművet behálózó motívumpárhuzamait egy fókuszba gyűjtve, de általános érvénnyel elemzi.

Az Ady-életműben mind bonyolult világgépét, mind gazdag formavilágát tekintve az egység és változatosság dialektikája és szövevényes egymásrahatása valószínűleg meg. Ebből a felismerésből indul ki Kovalovszky is, és következetesen az egész életművet együttlátó módszert alkalmazza. Polemikus írásában nem csak árnyaltan interpretálja a költemény gazdag világát, formai és nyelvi eszközeinek elemzésével szépségének titkait, hanem minden felfedett szálát az egészhez kapcsol és összefüggésükben értelmez. Ezzel egyszerre kettős eredményt ér el. Egyrészt a költemény gondolati és érzelmi világát kifejező formai és nyelvi elemeket az életmű egészével szembevetve, teljes mivoltukban, sokrétűségükben tudja felfogni. Másrészt pedig — ezzel együtt — sikerül érzékeltetnie az életmű egységét, és azt, hogy az egész életművön átható motívumok és az ezeket formáló életlátás a konkrét megnyilvánulások során minden költeményben az egészre utaló, de mégis egyedi: önmagában is külön kis világ új és új változatainak sokszínű kombinációit hozzák létre.

Am ennek a módszernek veszélyei is vannak. Én azonban ezt nem a példák olykor-olykor valóban nyomasztó bőségében látom, mint ahogy az *Élet és Irodalom* recenziója teszi, hanem abban, hogy a költő jellegzetes nyelvi és stílus eszközeinek és azonos típusú motívumainak csokorba szedése, azonosítása — a szándéktól eltérően — a képet statikusává merevíti és ezzel elfedi Ady lírájának nagyon is jellegzetes belső dinamizmusát; azt, hogy az azonos motívumok csak látszólag maradnak azonosak, mert az életlátás, a költői világgép fejlődésével a motívumok belső gondolati és érzelmi tartalmai is átalakulnak. Jellemző példa erre a Kovalovszky könyvében is részletesen elemzett „új” melléknév gyakori visszatérése. Ha nem is annyira tipikus szava ez Adynak, mint a tűz, vér, álom, vágy, szem, csók stb., de mégis jellemző és fontos kifejezője a költő változó világának és nem véletlenül az *Új versek* idejére zsúfolódik, amikor is egyszerre hangsúlyozza a költő a régivel való dacos szembenállását, újat-akarást és a líra megújításának, az újat-hozásnak tudatos szándékát. De az új még ekkor sok vonatkozásban elmosódott, bizonytalan tartalmú, melyet a körülötte levő, sötét és ehhez hasonló jelzők is hangsúlyoznak. A későbbi évek során viszont lassan elmaradnak az új környezetéből ezek a jelzők és — különösen forradalmi verseiben — helyüket mások foglalják el, és ezek egyben az új fogalmának tartalmi változását is kifejezik. Az *Új tavaszi seregszemle*ben már e minőségében más, a régivel csak látszólagosan egyező új szerepel. Ezért lehetséges, hogy a vers címében az új jelző nemcsak a Galilei Kör előző, márciusi ünnepélyeire utal, „hanem erős érzelmi többlettel a minőségileg újat is kifejezi”. És ebben talán benne van az a gondolat is, hogy ez a fényes Március, mely ismételtlen csatárokba állít, nem azonos a régivel, hisz Ady nem sokkal előbb írta: „Petőfi szavánál van szükség jobb szóra / Mindent meglátóra, mindent felrúgóra” (*A márciusi Naphoz*) és a Galilei Kör fiataljai is ennek az új típusú forradalomnak a seregéhez tartoznak. Ismétlem, lehetséges, hogy a címben vesszővel elválasztott új jelzővel a költő ezt is hangsúlyozza. Ezzel nem bizonyítani, hanem pusztán érzékeltetni igyekeztem azt a tényt, hogy Adynak legbensőbb világát kifejező kulcsszavai és motívumai, a költő tudatának és életérzésének változásával, maguk is új értelmet kapnak; új érzelmi és hangulati elemekkel bővülnek és ez a belső, gyakran rejtett tartalmi változás a csokorba szedéssel, egymás mellé állítással nem mindig fedhető fel: ellenkezőleg, ez a jelenség inkább elhomályosul és az azonoság egyoldalúan hangsúlyozódik.

Kovalovszky szerencsésen elkerüli ezeket a buktatókat, és munkájával, nem csak egy Ady-vers bonyolult világának megértéséhez visz közelebb, hanem az egész életműhöz is, és eredményeivel, problémalátásával továbbgondolásra, újabb kutatásra ösztönöz.

KRAJKÓ ANDRAS